

УДК 94(477):329.78"18/20"

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-8\(26\)-1434-1448](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-8(26)-1434-1448)

Кінд-Войтюк Наталія Василівна кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та археології, Волинський національний університет імені Лесі Українки, вул. Шопена, 24, м. Луцьк, 43024, тел.: (03322) 24-80-30, <https://orcid.org/0000-0002-7746-2807>

МАСОНСТВО В УКРАЇНІ У XVIII – НА ПОЧАТКУ XX СТ.

Анотація. У статті досліджується історія масонського руху в Україні, його становлення, розвиток та вплив на соціокультурне середовище з XVIII до початку XX століття. Автор аналізує особливості масонства в українських землях, порівнюючи його з європейськими традиціями. Розглядаються періоди активності та занепаду масонських лож, причини їх виникнення та зникнення, а також вплив зовнішніх політичних факторів, зокрема заборони масонства в Російській імперії. Окрему увагу приділено ролі масонства у формуванні української інтелігенції та національної буржуазії, а також його внеску в соціальні й політичні процеси, зокрема у період революційних подій початку XX століття.

Громадсько-політичні рухи викликають в істориків особливий інтерес, адже вони служать виразником і чинником суспільного поступу. Віддаючи належне діяльності політичних партій, які чутливо реагують на суспільні запити, історики приглядаються також до прихованої від широкої громадськості праці таємних організацій, передусім масонської — специфічної і досить загадкової форми громадської активності багатьох представників суспільної еліти, адже, як показує історичний досвід, таємні організації спроможні істотно впливати на перебіг історичних подій, особливо коли історія робить свій черговий крутий поворот.

В Україні перші ложі з'явилися в середині XVIII століття. Діяли вони, як правило, роз'єднано й мали невиразну національну основу (в них кількісно переважали поляки та росіяни). Тенденція до їх «українізації» та політизації стала проявлятися після включення Правобережної України до складу Російської держави наприкінці XVIII століття, що, зрештою, й привело до заборони масонства в абсолютистсько-бюрократичній державі, існування якої масонська ідеологія вважала недоречною. Заборона в 20-х роках XIX століття у Російській імперії таємних організацій не ліквідувала масонство в Україні, лише остаточно загнала

його в підпілля. В умовах формування національної інтелігенції та активізації революційно-демократичного й національно-визвольного рухів вітчизняне масонство на межі XIX—XX ст. відродилося.

Ключові слова: масонство, вчення про масонство, ложа, ритуал, каменяр.

Kind-Voytiuk Nataliya Vasylivna Candidate of Historical Sciences, Assistant professor of the Department of History of Ukraine and Archaeology, Lesya Ukrainka Volyn National University, St. Chopena, 24, Lutsk, 43024, tel.: (03322) 24-80-30, <https://orcid.org/0000-0002-7746-2807>

MASONRY IN UKRAINE IN THE XVIII - EARLY XX CENTURIES

Abstract. The article examines the history of the Masonic movement in Ukraine, its formation, development and influence on the socio-cultural environment from the eighteenth to the early twentieth century. The author analyses the peculiarities of Freemasonry in the Ukrainian lands, comparing it with European traditions. The author examines the periods of activity and decline of Masonic lodges, the reasons for their emergence and disappearance, as well as the influence of external political factors, in particular the ban on Freemasonry in the Russian Empire. Particular attention is paid to the role of Freemasonry in the formation of the Ukrainian intelligentsia and national bourgeoisie, as well as its contribution to social and political processes, in particular during the revolutionary events of the early twentieth century.

Socio-political movements are of particular interest to historians, as they serve as an expression and factor of social progress. Paying tribute to the activities of political parties that are responsive to public demands, historians also look closely at the work of secret organisations, especially the Masonic, which is a specific and rather mysterious form of social activity of many members of the social elite, because, as historical experience shows, secret organisations can significantly influence the course of historical events, especially when history takes another sharp turn.

In Ukraine, the first lodges appeared in the middle of the XVIII century. As a rule, they acted in a disunited manner and had a vague national basis (they were dominated by Poles and Russians). The tendency towards their "Ukrainization" and politicization began to manifest itself after the inclusion of Right-Bank Ukraine into the Russian state at the end of the eighteenth century, which, in the end, led to the prohibition of Freemasonry in the absolutist-bureaucratic state, the existence of which was considered inappropriate by

Masonic ideology. The prohibition of secret organizations in the Russian Empire in the 20s of the XIX century did not eliminate Freemasonry in Ukraine, only finally drove it underground. In the context of the formation of the national intelligentsia and the intensification of the revolutionary-democratic and national liberation movements, domestic Freemasonry at the turn of the XIX-XX revived.

Keywords: Masonry, doctrine of masonry, lodge, ritual, mason.

Постановка проблеми. У сучасних умовах політичного життя в Україні тема масонства викликає значний інтерес не тільки серед вітчизняних науковців, але й серед широких верств населення. Це, на наш погляд, пов'язано з політичною заангажованістю питання масонства. Відродження масонських лож в Україні в 1990-х роках і їх активне висвітлення в українських медіа сприяли активному обговоренню цієї теми в суспільстві. Масонство являє собою релігійно-філософський рух, коріння якого сягає середньовічних ремісничих церковних братств. Основна мета масонів, або вільних каменярів, полягає в «об'єднанні людей на засадах братерства, любові, взаємодопомоги та рівності» [1, 180].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Масонство належить до явищ, які привертають увагу своєю таємничістю і недостатньою вивченістю. Однак останнім часом інтерес до цієї теми зростає. Серед професійних українських істориків феномен масонства детально досліджували Т. Богданова, О. Крижанівська, В. Савченко, М. Ходоровський, Д. Яневський, Т. Яблунівська, С. Білокінь, А. Димчук, І. Римаренко, В. Савченко [1-17]. Було зроблено нові кроки для висвітлення історії масонства в Україні. Зокрема, варто відзначити кілька робіт О. Крижанівської [7, 8, 9], яка узагальнила значний архівний матеріал, мемуарну літературу та наукові дослідження з цієї теми за останні два століття.

Мета статті – розкрити сутність, форми та основні результати масонського руху в Україні від заснування у середині XVIII ст. перших його лож до початку XX ст.

Виклад основного матеріалу.

Масонська традиція в Україні має довгу і славу історію титанічної роботи і боротьби за створення нового суспільства, побудованого на універсальних принципах, закладених в основі масонської філософії.

Масонство – 1) світоглядна універсальна парадигма, що подається у алегоріях та символах як надісторична філософська істина та план інтегральної перебудови суспільства (людини) – необхідного компоненту «Великого Творення»;

2) соціальний (духовний, морально-етичний, езотеричний) рух, що має форму закритої орденсько-братерської організації, своєї школи виховання;

3) *всесвітня* структура масонських Орденів, що оформилася у XVIII ст. Масонський рух поділяв та поширював символічні гасла «Свобода, Рівність, Братство», саме на цій основі масони розробляли філософію будівництва «нового світу», вважаючи таке будівництво своїм надзавданням. Свобода людини розглядалася масонами як необхідна умова для самопізнання людини та самоорганізації суспільства, рівність трактувалася як рівність перед законом, як будівництво «Порядку з Хаосу», братство – як формування зразків світових соціальних відносин безпосередньо у масонських ложах та екстраполяція цих відносин на все суспільство шляхом створення передумов для побудови націй.

Масони вважали, що для змін соціальної парадигми потрібно створити систему зразків, що стануть основою «будівництва майбутнього» у вигляді ідеальної соціальної групи – масонського братства, зразків ідеальної держави та ідеального міста («масонська урбаністика»). Доведений сутнісний зв'язок між «містичною архітектурою» та внутрішнім духовним «будівництвом» досконалої людини.

Про масонів сьогодні відомо стільки, що це вже радше не таємне товариство, як було на початках, а таке собі "товариство з таємницями". Розгляньмо найпопулярніші з гіпотез, що утворилися навколо масонства. Одразу домовимося, що однозначної відповіді, наскільки кожне з поданих нижче тверджень правдиве чи вигадане, ми не маємо. Завжди знайдуться прихильники та противники цих тез, а отже, їхнє обговорення триватиме й надалі.

Гіпотеза 1. Масонство засноване в біблійні часи.

Масонська традиція виводить існування братства від Хірама, легендарного будівничого Храму Соломона, що постав у Єрусалимі в X столітті до нашої ери. Зводячи цю сакральну споруду, він розробив низку ритуалів, ділив підлеглих на три групи – учнів, підмайстрів та майстрів, загинув від рук невтаємничених. Це все відобразилось у масонських ритуалах: вони іменували себе каменярами, а свої об'єднання – ложами, від французького "loge". Головні символи – циркуль і кутник – також узяті з будівництва. Ще можна згадати акацію, яка начебто виросла на могилі Хірама.

Згодом масони трактували будівництво вже не буквально, а в переносному значенні. Вони розглядали себе як мулярів внутрішнього храму людини. Не існує жодного документального підтвердження існування масонських лож до XVII століття, коли вони постали в Англії. Звісно, таємні організації діяли й раніше. Однак нам не відомо, щоб вони іменували себе масонами чи керувалися принципами, закладеними в масонство.

Так, на давніх будівлях можна побачити знаки, які тепер асоціюють з масонством, – як-от око в трикутнику. Ці символи виникли в середовищі середньовічних алхіміків і містиків, а вже потім їх запозичили вільні каменярі.

Гіпотеза 2. Масони – спадкоємці ордену Тамплієрів.

Один із найвідоміших католицьких чернечо-лицарських орденів – Орден бідних лицарів Христа та Храму Соломона, популярно званий тамплієрами. Він був заснований у Єрусалимі після Першого хрестового походу 1119 року, щоб захищати паломників, і з часом активно поширився та став впливовим у Європі. У 1312 році за згодою Папи Римського Климента V французький король Філіпп IV Вродливий ліквідував орден як єретичний.

Тамплієрам приписували незліченні багатства та володіння якимись сакральними таємницями, які вони привезли з Близького Сходу. Недивно, що противники масонів бажали пов'язати їх з образом знищеного ордену. Це логічно пояснювало активність членів братства в подіях Французької революції. Мовляв, мстять за приниження попередників [3].

Припущення радше ґрунтуються на здогадах і непрямих доказах, з яких зацікавлені виводять бажаний для себе результат. Додаймо сюди те, що на спадщину лицарів Христа достатньо претендентів і без вільних каменярів.

В українській історіографії існує думка, що Україна була готова до прийняття масонства задовго до появи перших масонських лож, і що братства XV-XVII століть можна розглядати як прототипи масонських «майстерень», оскільки вони нібито мали схожість з європейськими ложами. Однак такі паралелі між середньовічними українськими братствами та масонськими ложами є помилковими і базуються лише на зовнішніх подібностях, не враховуючи різницю між масонською ідеологією та християнськими засадами, на яких ґрунтувалися братства.

Масонська ложа (з фр. *loge* – «будиночок будівельників») – базовий інститут масонства, має безліч значень: 1) союз певної групи масонів, що базується на ідеї «братерства», «виборності», «рівності»; 2) своєрідна Орденська структура ієрархій, що відтворює та надає певні соціальні статуси; 3) Храм «філософії та королівського мистецтва» – місце, де відбуваються ритуали та основна масонська «робота», яке має свій символічний «інвентар» (реманент); 4) символ – зразок майбутніх суспільних відносин. Кожен масон повинен належати до структури певної масонської ложі [11, 35].

Кожна ложа проголошується «заснованою на Сході» певного міста, що підкреслює значення того, що «Схід» розглядається масонами як

джерело «світла» як необхідність «просвітлення» людини (ложа тлумачиться як система, що випромінює світло). «Місто» у масонів є символом духовного життя та соціального осередку. У масонській ложі зазвичай «працюють» від 10 до 300 «братів», які мають свої функції-ролі (офіцерську, майстерську, підмайстерську, учнівську).

Кожна ложа є незалежною, але автономною частиною Великої Ложі певної держави. Очолюють ложу Достойний Майстер та його офіцери. «Символічні» (блакитні) ложі проводять ритуальні «праці», що мають закритий характер, в трьох перших ступенях масонства. У вищих ступенях масонства ритуальні праці проходять у ложах: «удосконалення», «філософських ложах», «лицарських ложах».

Символіка масонів бере свій початок від інструментів, які використовували каменярі, що будували середньовічні собори Європи. Ці майстри були першими «Братами» руху. Одним із загальноприйнятих символів масонства є трикутник з оком усередині, відомий як «Промениста Дельта». Цей символ походить із християнства, де око в трикутнику означає «Всевидюче Око» провидіння, а трикутник символізує Святу Трійцю.

Ще одним важливим символом масонства є акація, яка вважається священним деревом і асоціюється з Легендою про смерть майстра Хірама, центральним сюжетом ступеня майстра-масона.

Інші символи включають:

- Косинець символізує гармонію між прагненням до досконалості та досяжною реальністю, представляючи земне.
- Циркуль символізує помірність, розсудливість і прагнення до духовного.
- Кельма уособлює зміцнення братерських зв'язків.
- Грубий камінь символізує моральний хаос, а оброблений камінь — очищену моральність.
- Молоток служить для обробки дикого каменю і символізує владу майстра.
- Лопатка означає поблажливість до слабкостей інших і суворість до себе.
- Труна, череп і кістки символізують презирство до смерті та печаль за втратою істини.

Одяг членів масонської організації символізує чесноти, круглий капелюх — свободу, а оголений меч — караючий закон і захист невинності.

Основні посади в ложі:

- Високоповажний майстер керує роботою ложі та ритуалами. Його обирають таємним голосуванням.

- Перший страж відповідає за навчання підмайстрів і може замінити майстра за необхідності.
- Секретар займається розсилкою повідомлень про збори, веде протоколи та звіти.
- Оратор представляє дослідження і виступає з доповідями.
- Скарбник відповідає за фінансові питання ложі.

Таким чином, символіка і термінологія масонства бере свій початок від інструментів праці каменярів, але набуває значно ширшого і часто містичного значення. «Промениста Дельта» з оком у трикутнику є загальноприйнятим символом, який нагадує про свідомість і увагу кожного масона. Акація ж вважається священним деревом у масонській традиції [8, 3-4].

Кожен масон обов'язково повинен бути членом певної ложі. Окремі ложі об'єднуються у Велику Ложу, яка в деяких країнах також може називатися «Великий Схід». Великі Ложі мають свої власні Статути та Конституції.

Згідно з правилами регулярного масонства, на території однієї країни може існувати лише одна Велика Ложа. Однак у федеративних або конфедеративних державах, або в країнах, які складаються з окремих суб'єктів (штатів, королівств), можуть бути створені Великі Ложі для кожного суб'єкта.

Ідеологічною основою масонського руху виступає «Конституція вільних каменярів» 1723 р. (Конституції масонів, що містять історію, укладення, правила, приписи і т. д. «Найдавнішого і вельми високоповажного братства, для використання в ложах») авторства пресвітеріанського пастора та масона Джеймса Андерсона. «Конституції» Андерсона стали одним з головних документів сучасного масонства, що висвітлюють соціальну символіку та історію Ордену, яка також стала символом. У першому розділі «Конституцій» йдеться, що масони можуть бути будь-якої віри, але їм необхідно дотримуватися певної релігії, з якою згодні люди. Масони наvertsали своїх послідовників до популярної ідеї Просвітництва – концепції «природної релігії», залишивши братам-масонам «самим точно визначати свої релігійні переконання» [6, 40-42], незалежно від конфесійної приналежності.

Виходячи з «Конституцій», вільний муляр зобов'язаний «підкорятися моральному закону... він ніколи не стане нерозумним атеїстом або невіруючим вільнодумцем» [6, 45]. «Конституції» дають коротку історію масонства «від створення світу», зводячи її до символічної історії будівельного мистецтва.

Масонство висунуло і розвивало ідею свободи волі конкретної «приватної» людини [14, 8]. Особистість масона, його думки і ставлення

до будьякого предмету є атрибутом недоторканної свободи особистості. «Вільна воля заповдіяла падіння людини, вільна воля може і силу поставити занепаолого: вона є дорогоцінний дар творця, повідомлений їм створінням обраним», – осмислюючи проблему свободи, заявляв масонський мислитель А. Галлер [16, 75-76].

Перша зафіксована українська ложа шотландського обряду «Трьох братів» у селі Вишнівці на Волині згадується в 1742 р. Її заснували польський генерал французького походження барон П'єр де Лефорт і Ян Мнішек (?-1734) – великий коронний ловчий і великий підкоморний Литовський. У ложу входив князь Михайло-Казимир Огінський (1731-1799) – нащадок князів Вишневецьких) – генерал, гетьман Великого князівства Литовського і намісник Литви, депутат Сейму, композитор, віртуозний скрипаль, художник, поет, в 1762 р. – один з кандидатів на польський трон.

У 1747 р. заснували першу масонську ложу у Львові «Три Богині». Створив її француз-масон Франсуа Лонгшам (François (1710-1784) – банкір, член міського самоврядування Львова. У 1767 р. Ф. Лонгшам створює у Львові ложу «Трьох білих орлів» шотландської системи (працювала до 1782 р.).

У 1776 р. французький абат Баудін д'Арно (Бедуччі) заснував у Львові ложу розенкрейцерів «Трьох білих Троянд». У 1777-1782 рр. у Львові працювала ложа «Йосипа до імперського Орла». У 1779-1785 рр. у Львові працювала ложа «Досконалої рівності». В 1782 р. там з'являються: ложа «Фенікс до круглого Столу» і ложа «Щирої приязні». У 1780 р. польські масони отримали патент від Великого Сходу Франції на створення під своїм керівництвом масонського об'єднання в Галичині. Через п'ять років ложа «Досконалої рівності» створила самостійну і незалежну від австрійських масонів масонську структуру Національний Схід Королівства Галичини і Володимирії.

Ложа «Щира приязнь» підтримувала контакти тільки з ложею «Досконалої Рівності», ложа «Трьох Корон Галичини» (працювала в 1780-1785 рр. під протекторатом Великого Сходу Франції) підтримувала зв'язок з масонами Російської імперії через французьку ложу «Повного мовчання» у французькому місті Монпельє.

Під керівництвом львівських масонських лож працювали ложі «Абсолютної вірності» в Кам'янці-Подільському та ложа в містечку Панівці на Поділлі. Ложу «Абсолютної вірності» відкрили у 1784 р. за участю Станіслава-Щенсного Потоцького (1752-1805), з ім'ям якого пов'язано створення унікального паркового-палацового комплексу «Софіївка» на Уманщині. Під керівництвом львівських масонських лож

працювали ложі «Абсолютної вірності» в Кам'янці-Подільському та ложа в містечку Панівці на Поділлі.

Таким чином, масонський рух в Україні розпочався лише в середині XVIII століття, значно пізніше, ніж у Західній Європі [5; 9, 85].

Масонство поширювалося в Україні трьома шляхами: через Польщу, через Росію та безпосередньо із західноєвропейських країн. Галичина і Правобережна Україна потрапили під польський вплив, тоді як Лівобережжя та Слобожанщина опинилися під впливом Росії.

Оскільки масонський рух залучав переважно елітні верстви населення, зосереджені в містах, саме ці міста стали центрами масонства. Найважливішим осередком масонства у другій половині XVIII століття став Київ [17, 50].

До кінця XVIII — початку XIX століття масонські ложі вже функціонували в багатьох українських містах, таких як Київ, Одеса, Житомир, Харків, Кременчук, Полтава, Немирів, Дубно, Львів і Самбір. Наприклад, у Полтаві в 1818 році з'явилася ложа «Любов до істини». У подільському селі Буцьківці діяла ложа «Мінерва», а в Кам'янці — ложі «Озирис до пломенючої зорі» та «Пломенюча зоря», підпорядковані петербурзькій «Астреї».

На Волині функціонувала ложа «Доброчинність і досконала єдність», у Вінниці — «Трьох братів», у Кременчуці — «Марс» і «Добрий пастир»[3]. У Києві в 1818 році була створена ложа «З'єднані слов'яни», а в Одесі працювали ложі «Понт Евксинський», «Три царства природи» та «Друзі природи». На Слобожанщині діяла організація «Паліцинська академія», до якої входили прихильники Григорія Сковороди, а в Харкові на початку XIX століття відкрилася філія петербурзької ложі «Вмираючий Сфінкс». Також існувала низка таємних організацій, пов'язаних з масонством ідейно та організаційно; ймовірно, їх очолювало засноване на початку 1820-х років «Малоросійське таємне товариство».

Таким чином відбувалося перетворення слабкого, недостатньо визначеного за спрямованістю руху на більш організовану силу, яку можна розглядати як серйозний фактор тогочасного суспільнополітичного життя. У зв'язку із цим один із дослідників масонства С. Єфремов говорить про перетворення масонів України на українське масонство, яке слугувало завданням українського громадського руху [5, 9], а О. Крижанівська вважає, що масонство певною мірою сприяло зародженню українського національного руху полтавська масонська ложа "Любов до істини". Ця ложа мала значний вплив, оскільки багато її членів були пов'язані з організаціями декабристів або були знайомі з майбутніми декабристами. Існує припущення, що масонська ложа в Полтаві слугувала

зручним інструментом для вербування учасників антифеодального руху, що виходило за межі традиційних масонських функцій. У цьому контексті правильніше говорити не про українізацію масонства, а про посилення його соціальної та політичної спрямованості [9].

У період з 1815 по 1821 роки масонські ложі функціонували в Київській, Подільській і Волинській губерніях. У Дубно була заснована Велика провінційна ложа "Довершеного секрету" – "Волинська ложа", яка об'єднувала ложі Правобережної України в системі "Великого Сходу Польщі". У Дубно-Луцьку діяла ложа "Висхідної ранкової зірки" (Зірки Сходу), в Рафаїлівці – ложа "Увінчаної чесноти під трьома зірками", в Острозі – ложа "Доброчесних поляків", а в Тульчині – ложа "Істинного патріотизму". Польські ложі також були зафіксовані в Чуднові, Вінниці та Рівному [12, 35-41].

Масонські ложі початку XIX століття були унікальними громадськими структурами, де взаємодіяли люди різних політичних поглядів, національностей, релігій, соціальних станів і професій. Вони сприяли формуванню духовних ідеалів і емансипації Російської імперії.

Однак 1 серпня 1822 року імператор Олександр I підписав указ "Про знищення масонських лож і таємних товариств", після чого всі ложі в Російській імперії були офіційно закриті. У 1824 році імператор підтвердив свій указ. Заборона вдарила переважно по відкритих масонських структурах, але таємна діяльність масонів вищих ступенів продовжувалася. Після заборони 1826 року відомо про існування лож в Одесі, Києві та Житомирі.

Під час польського повстання 1830-31 років на Правобережній Україні відбувалися спроби відродження польського "Великого Сходу". У 1833 році в Рівному була зафіксована таємна ложа "Увінчана добропорядність". В Одесі таємна масонська ложа діяла до початку 1830-х років. Серед одеських масонів згадуються граф Кирило Олексійович Розумовський та багаті грецькі купці. У 1845-1875 роках в Одесі існувала законспірована масонська "Приморська ложа". У 1860-1870-х роках в Одесі діяли таємні ложі "Зірка справедливості" і "Анатолійська ложа", а ложа "Відродження Прозелітського Сходу" працювала в Ізмаїлі [12].

Масонство другої половини XIX століття стало своєрідним перехідним етапом між напівмістичним дворянським "королівським мистецтвом" другої половини XVIII — першої чверті XIX століття і різночинним "політичним" масонством початку XX століття. Якщо до заборони масонських лож у 1820-х роках їхніми членами були переважно представники старшинсько-шляхетських родин (Кочубеї, Капністи, Кулябки, Ломиковські, Лукашевичі, Мартоси, Полетики, Родзянки,

Скоропадські, Сулими, Тарновські, Томари, Туманські, Ханенки та інші), то згодом, із формуванням української інтелігенції та національної буржуазії, у масонство почали вступати науковці, лікарі, юристи, архітектори, літератори, техніки, промисловці, купці та інші представники різних професій. Це привело до змін у масонській діяльності — містичний елемент став менш помітним, натомість посилилися політичні та національно-визвольні аспекти [15, 3].

Широка участь молоді української інтелігенції в наростаючому революційному та національному русі посприяла активізації та радикалізації масонського життя в Україні на початку ХХ ст.

При цьому масонство в Україні, поза сумнівом, чутливіше реагувало на зміни в суспільно-політичній обстановці, ніж у Росії. Ще до проголошення царського маніфесту 17 жовтня 1905 р., ніби передбачаючи лібералізацію громадсько-політичного життя в державі, воно почало утворювати нові ложі. Так, у 1901 р. у Харкові з'явилася ложа «Шевченко», а ще через три роки в Чернігові — ложа «Братерство».

До них входили відомі тодішні українські діячі культури та громадські активісти. Більше того, в 1900 р. на першому Українському масонському конгресі п'ять місцевих лож (у Києві, Житомирі, Кам'янці-Подільському, Одесі і Полтаві) започаткували процес об'єднання в єдину організацію — Велику ложу України, оформлення якої завершилося вже за доби української революції. Ці ложі намагалися встановити зв'язки із зарубіжними масонськими центрами, особливо Великим Сходом Франції та Великою ложею Франції (шотландського обряду). Київ упевнено претендував на роль центру масонського руху в Україні. Від «Київської Зорі» вже наприкінці 1909 р. відпаростилася нова ложа — «Правда», яка стала виконувати функцію Малої ради — керівного центру київських лож.

Ложі відкривалися і в інших містах України — традиційних масонських центрах. Зокрема, працювала ложа у Харкові, венераблем якої був юрист Я. Рубінштейн.

В Одесі в роки першої світової війни існувало дві ложі. До них належали, за спогадами Сергія Єфремова, член УСДРП Володимир Чехівський, кадет С. Житков. Володимир Чехівський згадував, що одну з цих «майстерень» називали «Зіркою Сходу», її венераблем був член Товариства взаємного кредиту С. Житков. Друга одеська «майстерня» виникла в 1914—1915 рр. і називалася «Святий Йордан» [8, 6-8].

Висновки. Масонство в Україні можна розглядати як динамічний процес формування та розпаду соціально-культурних зв'язків, що відбувається у протистоянні з офіційними державними інститутами та догмами. На відміну від Західної Європи, українському масонству у ХVІІІ –

XX століттях не вдалося постійно підтримувати традиції та передавати їх із покоління в покоління. Відтворення масонських зразків і сенсів відбувалося шляхом нових запозичень західних стандартів і звернення до світової скарбниці масонської думки. На початковому етапі розвитку масонства в Україні (друга половина XVIII – перша чверть XIX століття) місцеві масонські лідери перейняли системи, що склалися в Англії, Шотландії, Франції, Німеччині та Швеції.

Українське масонство засвоїло ідеї Просвітництва, прогресизму і соціального реформування, а також приєдналося до наукових і містичних пошуків, характерних для західноєвропейського вільного мулярства. Однак заборона масонства в Російській та Австрійській імперіях перервала процес формування масонської парадигми в Україні. На новому етапі відродження масонського руху на початку XX століття українське масонство зверталось до спадщини Великобританії, США, Італії та Франції, однак пошуки соціальної гармонії часто перетворювалися на пошуки політичної доцільності через актуальні виклики революційного часу, процеси державотворення та націєтворення.

Масонська філософія продовжила пізнання соціального світу з допомогою системи символічних ключів, спонукаючи не тільки до розуміння істини, а й до процесу самопізнання особистості. Розвиток суспільства набуває сенсу завдяки посиленню на символічні ціннісні категорії. Символи формують хвилі цілепокладання ідеальних сенсів, що сприймаються цивілізаціями, формуючи смаки, моду, цінності. Масонська ідеологія базувалася на «приписуванні» певним об'єктам особливого символічного значення, на переконанні, що за допомогою символів можливо навчити профанів початкам самостійного та вільного пізнання.

Масонські лідери закликали до символічного сприйняття світу, вважаючи, що все видиме є символом невидимого, матеріальне – символом духовного, що символи релігії виводять людину на трансцендентний рівень, за межі емпіричної реальності, на іманентний рівень, який виявляється у межах зіткнення із реальністю [9, 166].

Масони намагалися уявити реальний світ в незвичайній, містико-алегоричній формі, що створювало відкриту – «закриту» масонську систему, що, не розробляючи послідовної доктрини, не створюючи кінцеву систему, надавала величезні можливості для творчості – еkleктичного «духовного будівництва».

Масонський рух розпадався на безліч інноваційних соціальних концепцій, асимілювався з різними культурами. Його гнучкість полягала в тому, що масони використовували універсальну мову символів та

доступність соціальних програм. Важливим є те, що масонська соціальна філософія робила наголос на поняттях «прогрес», «свобода», «рівність», «братерство», зробивши їх не тільки головними соціальними символами свого Ордену, але й маркерами XVIII – XIX ст. [13, 2].

Література:

1. Білокінь С. Масони й Україна. *Пам'ятки України*. 2002. № 2. С. 180—207.
2. Богданова Т. Висвітлення масонської проблеми у радянській історіографії. *Наукові праці*. Т. 26. Вип. 13. Історичні науки. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2003. С. 131–137.
3. Гуменюк І. "Товариство з таємницями": 7 (не)мітів про масонство. *Локальна історія*. 2021. 17 вересня. <https://localhistory.org.ua/texts/statti/tovaristvo-z-taiemniatsiami-7-nemifiv-pro-masonstvo/>
4. Димчук А. В. Масонські ідеї та філософська антропологія в епоху модерну. *Наукове пізнання: методологія та технологія: науковий журнал*. 2017. № 2 (39). С. 47–52
5. Єфремов С. Масонство на Україні. *Наше минуле*. 1918. №3. С. 8 – 15.
6. Конституції Андерсона, або Давні заповіді Вільного муляра. «І»: *незалеж. культурол. часопис*. Львів, 2009. № 54 : Вільні мулярі. Масони. С. 40–45.
7. Крижанівська О. Історія масонства в дисертаційних працях слухачів Київської духовної академії (кінець XIX – початок XX ст.). *Український історичний журнал*. 1997. № 1. С. 87–93.
8. Крижанівська О. Масонство в Україні в другій половині XVIII – XIX століття. *Історія в школах України*. 1997. № 1. С. 3 – 9.
9. Крижанівська О.О. Таємні організації в Україні. Масонський рух у XVIII – на початку XX ст. К., 1998. 248 с.
10. Лахижа М. Маловідомі сторінки історії та культури Полтавщини. Полтава, 1997. Ч. I. 23 с.
11. Римаренко І. Короткий нарис з історії українського масонства. *Нова політика*. 1997. № 6. С. 35–36.
12. Савченко В. Історична хронологія розвитку вільномулярства в Україні / [Голов. ред. Т. Возняк]. Одеса ; Львів : Незалеж. культурол. часопис І, 2015. 67 с.
13. Солдатенко В., Веденєв Д. Українські масони в добу революції. *Історія України*. 2001. № 15. С. 1–3.
14. Ткаченко В. Вільні каменярі, або масони в Україні: чи допоможуть вони молодій незалежній державі. *Україна*. 1992. № 26. С. 8—9.
15. Томенко М. Таємниця українського масонства. *Молодь України*. 1992. 22 вересня. С. 3.
16. Ходоровський М. Джерела до історії масонського руху в Україні. *Студії з архівної справи та документознавства*. К., 1999. Т. 4. С. 75–78.
17. Ходоровський М. Масонство і Україна (За матеріалами діяльності вільних мулярів XVIII ст.). Київ : Держ. ком. арх. України, 2004. 137 с
18. Яблунівська Т. Про роль масонства в суспільно-політичному житті України на початку XX ст. *Сторінки історії*. Вип. 9. К.: НТУУ (КПІ), 1997. С. 34–40.
19. Яневський Д. Проект «Україна»: архітектори, виконроби, робочі». Київ : Фоліо, 2018. 304 с.

References:

1. Bilokin', S. (2002). Masoni j Ukraïna [Freemasons and Ukraine]. *Pam'jatki Ukraïni - Sights of Ukraine*, 2, 180—207 [in Ukrainian].
2. Bogdanova, T. (2003). Visvitlennja masons'koï problemi u radjans'kij istoriografii [Coverage of the Masonic problem in Soviet historiography]. *Naukovi praci - Scientific works*, 26, 13, 131–137 [in Ukrainian].
3. Gumenjuk, I. (2021). "Tovaristvo z taemnicjami": 7 (ne)mitiv pro masonstvo. *Lokal'na istorija ["Society with secrets": 7 (un)myths about Freemasonry. Local history]*. Retrieved from <https://localhistory.org.ua/texts/statti/tovaristvo-z-taiemnijsiami-7-nemifiv-pro-masonstvo/> [in Ukrainian].
4. Dimchuk, A. V. (2017). Masons'ki ideï ta filosof'ska antropologija v epohu modernu [Masonic ideas and philosophical anthropology in the modern era]. *Naukove piznannja: metodologija ta tehnologija - Scientific cognition: methodology and technology*, 2 (39), 47–52 [in Ukrainian].
5. Ćfremov, S. (1918). Masonstvo na Ukraïni [Freemasonry in Ukraine]. *Nashe minule - Our past*, 3, 8 – 15 [in Ukrainian].
6. Konstitucii Andersona, abo Davni zapovidi Vil'nogo muljara [Anderson's Constitutions, or the Ancient Precepts of a Freemason]. «İ» - "Y", 40-45 [in Ukrainian].
7. Krizhanivs'ka, O. (1997). Istorija masonstva v disertacijnih pracjah sluhachiv Kiiivs'koï duhovnoï akademii (kinec' XIX – pochatok XX st.) [The history of Freemasonry in the dissertations of students of the Kyiv Theological Academy (end of the 19th - beginning of the 20th century)]. *Ukraïns'kij istorichnij zhurnal - Ukrainian historical magazine*, 1, 87–93 [in Ukrainian].
8. Krizhanivs'ka, O. (1997). Masonstvo v Ukraïni v drugij polovini XVIII – XIX stolittja [Freemasonry in Ukraine in the second half of the 18th - 19th centuries]. *Istorija v shkolah Ukraïni - History in schools of Ukraine*, 1, 3 – 9 [in Ukrainian].
9. Krizhanivs'ka, O.O. (1998). *Taemni organizacii v Ukraïni. Masons'kij ruh u XVIII – na pochatku XX st. [Secret organizations in Ukraine. Masonic movement in the 18th and early 20th centuries]*. K. [in Ukrainian].
10. Lahizha, M. (1997). *Malovidomi storinki istorii ta kul'turi Poltavshhini [Little-known pages of the history and culture of the Poltava region]*. Poltava [in Ukrainian].
11. Rimarenko, I. (1997). Korotkij naris z istorii Ukraïns'kogo masonstva [A short essay on the history of Ukrainian Freemasonry]. *Nova politika - New policy*, 6, 35–36 [in Ukrainian].
12. Savchenko, V. (2015). *Istorichna hronologija rozvitku vil'nomuljarstva v Ukraïni [Historical chronology of the development of freemasonry in Ukraine]*. Odesa ; L'viv: Nezalezh. rul'turol. chasopis İ [in Ukrainian].
13. Soldatenko, V., Vedeneev, D. (2001). Ukraïns'ki masoni v dobu revoljucii [Ukrainian Freemasons in the Age of Revolution]. *Istorija Ukraïni - History of Ukraine*, 15, 1–3 [in Ukrainian].
14. Tkachenko, V. (1992). Vil'ni kamenjari, abo masoni v Ukraïni: chi dopomozhut voni molodij nezalezhnij derzhavi [Free masons or freemasons in Ukraine: will they help the young independent state]. *Ukraïna - Ukraine*, 26, 8—9 [in Ukrainian].
15. Tomenko, M. (1992). Taemnicja Ukraïns'kogo masonstva [The Secret of Ukrainian Freemasonry]. *Molod' Ukraïni - Youth of Ukraine*, 3 [in Ukrainian].

16. Hodorovs'kij, M. (1999). Dzherela do istoriï masons'kogo ruhu v Ukraïni [Sources for the history of the Masonic movement in Ukraine]. *Studii z arhivnoi spravi ta dokumentoznavstva - Archival and document studies studios*, 4, 75–78 [in Ukrainain].

17. Hodorovs'kij, M. (2004). *Masonstvo i Ukraïna (Za materialami dijial'nosti vil'nih muljariv XVIII st.) [Freemasonry and Ukraine (Based on the materials of the activities of free masons of the 18th century)]*. Kiïv : Derzh. kom. arh. Ukraïni [in Ukrainain].

18. Jablunivs'ka, T. (1997). Pro rol' masonstva v suspil'no-politichnomu zhitti Ukraïni na pochatku XX st. [On the role of Freemasonry in the social and political life of Ukraine at the beginning of the 20th century]. *Storinki istoriï - Pages of history*, 9, 34–40 [in Ukrainain].

19. Janevs'kij, D. (2018). *Proekt «Ukraïna»: arhitektori, vikonrobi, robochi» ["Ukraine" project: architects, contractors, workers]*. Kiïv : Folio [in Ukrainain].